

Хураман Ібніямін гизи Магеррамова к. ф. н., доцент,
Азербайджанський медичний університет, Баку, Азербайджан

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО МОВИ ЕПОСУ «КИТАБІ ДЕДЕ КОРКУТ»

Стаття присвячена дослідженню мови дастана «Китабі Деде Коркут». У статті знайшов своє відображення факт, що весілля у тюркських народів є досить яскравим торжеством. Автор аналізував фрази, які було відібрано з Дрезденського рукопису епосу.

Ключові слова: дастан, мова, лексика, запозичення, тюркські слова, побутова лексика, найменування одягу, побут огузьських племен.

Khuraman I. Magerramova, PhD in philology, senior teacher, assist. prof. Department of Azerbaijani language, Medical university, Baku, Azerbaijan

LANGUAGE OF THE BOOK «DADA KORKUT»

The article is devoted to the study of the language of the dastan “Kitabi Dede Gorgud”. The author begins the study of the language of the dastan from the title page of the work. In addition, the article contains phrases from the dastan, denoting the time period, which the author analyzed with examples.

The article reflects the fact that the wedding of the Turkic peoples is a rather bright celebration. The author analyzed the phrases selected from the Dresden manuscript of the epic.

Key words: epic poem, language, vocabulary, adopted words, Turkish words, routine words, clothing names, about the life of the Oguz tribes.

УДК 004.413:069(477)

Селігей П.О., докт. філол. наук, пров. наук. співроб.

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Київ

Тищенко К.М., докт. філол. наук, проф.

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ

ВІРТУАЛЬНА ВЕРСІЯ

ЛІНГВІСТИЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО МУЗЕЮ: АКТУАЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ ТА СТРУКТУРА ЕКСПОЗИЦІЇ

У статті показано важливу роль віртуальних музеїв у процесах поширення духовної культури. Обґрунтовується актуальність створення віртуальної експозиції Лінгвістичного навчального музею при Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Розглянуто структуру музейної експозиції та можливості її віртуалізації.

Ключові слова: віртуальний музей, Лінгвістичний навчальний музей, метатеорія мовознавства, лінгвістичний простір, детермінанти.

© Селігей П.О., Тищенко К.М., 2019

У добу бурхливого розвитку цифрових технологій процеси популяризації наукових знань і культурно-історичної спадщини все більше переміщуються у віртуальний простір. Усесвітня мережа стає справді всюдисущою та всеохопною. Упевнено й невідворотно «захоплює» вона дедалі нові ділянки культури, зокрема й ті, які здавна належали традиційній, нецифровій культурі. У наші дні нецифрований сегмент культури стискається, наче шагренева шкіра. Тож якщо наукова, освітня чи будь-яка інша установа не відповідає сучасним вимогам, не має повноцінного представництва в мережі, вона неминуче втрачатиме і свій статус, і свою аудиторію.

В Україні та світі інтернетом послугуються практично все населення дитячого, підліткового та юнацького віку, переважна більшість осіб середнього віку, а також чимала кількість людей похилого віку. З огляду на таку масовість експорт знань у мережу стає ефективним засобом для досягнення цілей науково-освітньої політики. Віртуальна реальність має всі перспективи для того, щоб стати дієвим інструментом пізнання, інтелектуального та духовного розвитку особистості.

Без ресурсів інтернету сьогодні важко уявити роботу музейних установ. Щоправда обсяги використання цих ресурсів різняться. Одні українські музеї обмежуються суто представницькими сайтами, на яких розміщено лише загальну інформацію: історія закладу, короткий опис експозиції, відгуки відвідувачів, контакти тощо. Інші, крім представницької інформації, виставляють на сайті також віртуальні копії своїх експозицій, фондів, колекції (повністю або частково). Серед таких музеїв можна назвати віртуальні музеї Тараса Шевченка [8], Бориса Грінченка [3], УНР [5], писанкового розпису [6], нематеріальної культурної спадщини [2], персональних комп'ютерів [4] тощо. Таким чином, оцифрування та віртуалізація музейних фондів — нова, прогресивна форма поширення духовної культури.

На Заході перші віртуальні музеї з'явилися ще наприкінці ХХ ст. Відтоді їх кількість невпинно збільшується. І якщо стосовно традиційних музеїв нерідко лунають думки про їхню кризу, застарілість, малу відвідуваність, то музеї віртуальні, навпаки, зазнають сьогодні бурхливого розквіту. Число віртуальних відвідувачів музейних сайтів уже давно перевищує кількість «живих» відвідувачів реальних музеїв. А це свідчить про очевидну запотребованість таких ресурсів в умовах сучасної культури. Не випадково в кошторисах великих музеїв країн ЄС та США видатки на створення цифрових копій музейних предметів та експозицій постійно зростають. І це при тому, що в цих країнах (як і в Україні) фінансування культурної сфери ніколи не входило в число пріоритетних. Натепер практично всі музеї на Заході вже виставили свої колекції у віртуальному просторі.

Наші музеї в цьому плані помітно відстають. Технологічна модернізація та віртуалізація — нагальні завдання, що стоять перед ними на сучасному етапі. Освоєння новітніх засобів, упровадження інформаційних та інтерактивних технологій дає змогу радикально осучаснити традиційні види музейної роботи, вийти далеко за рамки класичної моделі музею з його постійною експозицією та змінними виставками. Сучасний віртуальний музей — це не просто інтернет-філія реального музею, що дублює експозицію, а самостійне, якісно нове культурне середовище, цифровий музейно-інформаційний об'єкт, який мало нагадує параметри музеїв традиційного типу.

Для того, щоб музейну колекцію можна було кваліфікувати як віртуальний музей, потрібна її наявність у всесвітній мережі у вільному доступі, щоб її міг відвідати онлайн

будь-який пересічний користувач інтернету. Ключовим елементом віртуальної експозиції так само лишається музейний предмет. Відмінність полягає в тому, що його ідея та сенс доносяться до відвідувача в інакший спосіб — за допомогою цифрових технологій. Крім того, згадані технології дозволяють не тільки відтворити, а й створити новий музейний об'єкт, серію об'єктів, ба навіть цілісне музейне середовище.

Розробляючи проєкт віртуального музею, важливо глибоко продумати й обґрунтувати його структуру, намитити способи представлення експонатів. Прообразом віртуального музею, зрозуміла річ, виступає передусім реальний музей з його невід'ємними складниками (набір експонатів, побудова експозиції, періодичні виставки, наявність фондів, каталогів, бібліотеки, архіву тощо). Проте програмне забезпечення, інші технічні засоби дають змогу значно збагатити й урізноманітнити експозицію. Побуває навіть думка, що віртуальний музей, з одного боку, відтворює реальний музей, а з іншого — сам може слугувати моделлю майбутнього реального музею. Тобто, за образом і подобою віртуального музею, якщо виникне така потреба, можна створити його «матеріальний» аналог.

Лінгвістичний навчальний музей Київського університету імені Тараса Шевченка створено 1992 р. Це перша у світі музейна установа мовознавчого профілю [14: 12]. Уже не одне десятиліття Музей збирає, досліджує, зберігає та експонує матеріали, що відображують збагачення лінгвістичних знань, особливо на стику наук, з метою подальшого використання в навчальній та екскурсійній роботі. Музей має власний сайт [9], проте нині гостро стоїть питання про створення віртуальної копії експозиції.

Розгляньмо структуру музейної експозиції та можливості її віртуалізації.

Музей організовано за схемою докторської дисертації К. М. Тищенка «Метатеорія мовознавства». Уперше ця схема оприлюднена 1989 р. [10] Текст дисертації розгорнутий з неї за два роки [11]. Унаочненням метатеоретичного простору мовознавства став спочатку музей, а потім — виданий 2007 р. перший системний підручник основ мовознавства [12].

Хоча ідеї Ч. Пірса і Ч. Морріса [15], згодом відомі як складові когнітивного підходу (зокрема, у працях Ю. С. Степанова), найближчі до початків метатеорії мовознавства, вони використані в ній у іншій функції. Головна відмінність полягає в тому, що три типи знакових відношень, які Ч. Морріс інакше називає *вимірами семіозису*, набувають у метатеорії конструктивної функції детермінант нового пізнавального простору. Як з'ясувалося далі, ці семіотичні детермінанти визначають *лише його об'єктну сторону*, стаючи першим складником метатеорії мовознавства.

Аби надалі уникнути неоднозначності поняття «семантика» у системі координат метатеоретичної площини, до нього були випробувані синоніми *десигніка* або *сигніфіка*. Після цього конструктивний список об'єктних інтегрантів (і окреслених ними галузей мовознавства) набув такого вигляду:

- 1 ▫ Етно.ПРАГМАТИКА [Е] (відношення «знак ~ етномова»);
 - 2 ▫ Аксіо.ПРАГМАТИКА [А] (відношення «знак ~ діалект»);
 - 3 ▫ Ідіо.ПРАГМАТИКА [І] (відношення «знак ~ ідіолект»);
 - 4 ▫ СИН.ТАКТИКА [S] (міжзнакові відношення «знак А ~ знак В»);
 - 5 ▫ ДЕ.СИГНІКА [D] (ендознакові відношення «позначення ~ позначене»)
- (У першому залі музею це п'ять тематичних областей синхронічної експозиції.)

Ця група категорій виявилася достатньою для ролі першого критерію логіко-семантичного впорядкування «гарячих» лінгвістичних знань, — на тому етапі, коли вони постають у процесі *формування* (das Wissen im Werden): ці категорії (когнітивні інтегранти) відображують істотну структуру мовної матерії як специфічного об'єкта *студії*. Структура ж науки, яка *зберігає* вже нагромаджене «холодне» знання (die erlernten Kenntnisse), відмінна, адже спирається на групу загальнонаукових категорій (епістемологічні інтегранти).

Проясненню термінів *когнітологія* і *епістемологія* сприяє їхнє походження. Лат. *cognitio* 'розпізнавання, слідство' походить від *cognosco* 'осягати, розвідувати, обстежувати', етимологізованого як *co* + (*g*)*nosco* 'досліджувати, *допитувати*' [7: 200, 676]. Його семантика не така яскрава, як у спорідненого з ним гр. γινώσκω (звідки *гнозис*, *гносеологія*), що «виражає реалізацію процесу у повторюваних зусиллях: пізнавати, дізнаватися *через зусилля*», тоді як ἐπίσταται 'знати' (*savoir*) походить від ἵστημι «ставити, розміщувати, *класти на терези, зважувати, фіксувати*» [13: 224, 470].

Для досягнення сумірності з першим списком другий список категорій зазнав редукції. Терміни з вужчим обсягом змісту були включені до складу термінів, ширших за змістом, і так отримано дидактичний варіант другого списку — імена п'ятьох типів (ступенів) знання, які визначають другу, епістемологічну вісь метатеоретичного простору мовознавства. На ній розміщено п'ять послідовних поняттєвих епістемологічних областей, візуально трактованих як «*колонки*» поняттєвого простору (в нумерації параграфів підручника позначені другими цифрами):

- _0. ТЕМИ [T] (предмети галузей < поля досліджень);
- _1. ОДИНИЦІ [U] (базові поняття);
- _2. ЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ [L] (теорії);
- _3. ІСТОРИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ [H] (схеми еволюції);
- _4. ЗАКОНОМІРНОСТІ [R] («закони»).

(У першому залі в межах кожної з синхронічних областей експозиції лівої стіни це її підрозділи; на правій стіні — системний показ історичних концепцій.)

Усякі ідеї, схеми, задуми можна реалізувати, лише надавши їм форми певної матеріальної конструкції. Свого часу рецензенти слушно зазначали, що в метатеорії мовознавства запропоновано нову парадигму лінгвістичних знань — кумулятивну і що наука про мову отримує в метатеорії об'єднаною загальну концепцію. Ця нова парадигма в дисертації обґрунтована теоретично, і стає зрозумілим, як вона *може* функціонувати. У експозиції ж музею (і більшою мірою у підручнику) зроблено дальший крок: обґрунтований задум втілено в матеріальній конструкції, тут видно, *як нова парадигма реально функціонує й виглядає у деталях*.

Лише оптимальний розмір теоретичного курсу уможливило його ефективну керівність [1: 43]. «За умов навчального процесу це означає орієнтацію на засвоєння такого масиву знань, який давав би змогу на кожному етапі викладу *апелювати до будь-якого фрагмента оглядної, оптимально доступної для утримання в пам'яті, науково обґрунтованої базисної теоретичної схеми*» [11: 58].

Аналогічне попереднє міркування можна висловити і про обсяг віртуального музею. У підручнику ця схема запропонована студентові у першому розділі, у музеї — на початку експозиції. Навчальні сюжети курсу розміщені у просторі з двома методологічними

координатами: з одного боку, це *метатеорія* і п'ять об'єктних інтегрантів (галузей лінгвістики: *етно-, аксіо-, ідіо- прагматика, синтактика, семантика*), а з іншого — п'ять суб'єктних інтегрантів (типів або ступенів лінгвістичних знань): *галузі, одиниці, концепції, історія, закономірності*. Очевидно, що в музейній експозиції з технічних причин послідовно проведено лише перший параметр організації експонатів. У віртуальному варіанті музею є змога повноцінно унаочнити взаємодію обох параметрів метатеоретичного простору — за схемою, уперше реалізованою у підручнику (рис. 1).

		Епістемологічна вісь →				
		МЕТАТЕОРІЯ 13 ТИПИ ЗНАТЬ ГАЛУЗІ 6	ОДИНИ- ЦІ 6	КОНЦЕПЦІИ (ЛОГІЧНІ) 1	КОНЦЕПЦІИ ІСТОРИЧНІ 1	ЗАКОНО- МІРНОСТІ 5
Когнітивна вісь ↓	ЕТНО ПРАГМАТИКА	27	5	5	7	10
	АКСІО ПРАГМАТИКА	19	5	5	4	5
	ІДІО ПРАГМАТИКА	36	5	12	8	11
	СИНТАКТИКА	30	5	7	5	13
	ДЕСИГНІКА	29	5	10	6	8

Рис. 1. Дві осі метатеоретичного простору. Метатеоретичний розподіл 160 навчальних сюжетів за розділами курсу основ мовознавства

Завдяки категоріальній природі параметрів та їх об'єднанню в систему отримана матриця придатна для розміщення в ній *довільної кількості* блоків знань — байдуже, чи йдеться про 160 навчальних сюжетів курсу основ мовознавства, чи про 294 теоретичні сюжети лінгвістики, розподілені у матриці 1989 р., чи про 1190 статей енциклопедичного словника з мовознавства (кожна з яких класифікована у дисертації). Це означає, по-перше, що гносеологічний аспект теми вичерпано, адже, як відомо, за категоріями немає чого більше пізнавати. По-друге, лише цим можна довести, що використані вихідні положення метатеорії справді були (і є) аксіомами. Сама ж матриця, завдяки своїй *відкритості і здатності до дорожцвання об'єктами*, вже 30-й рік далі функціонує у навчанні, невтомно вбираючи в себе ділянки нововідкритих знань про мову [16].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьев В. Г. Моделирование как метод исследования социальных систем // Системные исследования. Ежегодник 1982. — М.: Наука, 1982. — С. 43.
2. Віртуальний музей «Елементи нематеріальної культурної спадщини України» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.virtmuseum.uccs.org.ua> (дата звернення 15.05.2019) — Назва з екрана.
3. Віртуальний музей Бориса Грінченка [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://wiki.kubg.edu.ua/Віртуальний_музей (дата звернення 15.05.2019) — Назва з екрана.
4. Віртуальний музей персонального комп'ютера [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://sites.google.com/site/virtualnijmuzejpk/> (дата звернення 15.05.2019) — Назва з екрана.

5. Віртуальний музей УНР [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://muzejunr.io.ua>
6. Віртуальний тур Музею писанкового розпису [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://hutsul.museum/pysanka/exposition/virtual/> (дата звернення 15.05.2019) — Назва з екрана.
7. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь. — М.: Рус. язык, 1976. — 1096 с.
8. Національний музей Тараса Шевченка. Віртуальний музей [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://museumshevchenko.org.ua/page.php?id=18> (дата звернення 15.05.2019) — Назва з екрана.
9. Сайт Лінгвістичного музею Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.langs.com.ua/index.htm> (дата звернення 15.05.2019) — Назва з екрана.
10. Тищенко К. Загальна структура лінгвістичних знань // Мовознавство. — 1989. — № 6. — С. 48–52.
11. Тищенко К. Метатеорія мовознавства. — К.: Основи, 2000. — 350 с.
12. Тищенко К. Основи мовознавства. Системний підручник. — К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. — 308 с.
13. Chantraine P. Dictionnaire étymologique de la langue grecque. — Vol. I. — Paris, 1968.
14. Language Museums of the World: Institutions, Websites, Memorials / Ed. by O. Grepstad. — Ørsta: Centre for Norwegian Language and Literature, 2018. — 138 p.
15. Morris Ch. Fondements de la théorie des signes // Langages. — Septembre, 1974. — № 35. — Paris. — P. 15–21.
16. Tyszczenko K. Po co językoznawstwu metateoria // Medytacje filozoficzne. — Warszawa, 2015. — P. 237–262.

Селигей Ф. А., докт. філол. наук, старш. наук. сотр.

Інститут мовознавства ім. А. А. Потебні НАН України, Київ

Тищенко К. Н., докт. філол. наук, проф.

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ

ВИРТУАЛЬНАЯ ВЕРСИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО УЧЕБНОГО МУЗЕЯ: АКТУАЛЬНОСТЬ СОЗДАНИЯ И СТРУКТУРА ЭКСПОЗИЦИИ

В статье показана важная роль виртуальных музеев в процессах распространения духовной культуры. Обосновывается актуальность создания виртуальной экспозиции Лингвистического учебного музея при Институте филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. Рассмотрена структура музейной экспозиции и возможности её виртуализации.

Ключевые слова: виртуальный музей, Лингвистический учебный музей, метатеория языкознания, лингвистическое пространство, детерминанты.

P. O. Selihei, Dr. filol. sciences, leading researcher.

O. O. Potebnia Institute of Linguistics, NAS of Ukraine, Kyiv

K. M. Tyshchenko, Dr. filol. sciences, prof.

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

VIRTUAL VERSION OF THE LINGUISTIC EDUCATIONAL MUSEUM: THE RELEVANCE OF THE CREATION AND STRUCTURE OF THE EXPOSITION

The paper shows the important role of virtual museums in the spreading of spiritual culture. The urgency of creating a virtual exposition of the Linguistic Educational Museum at the Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv is substantiated. The structure of the museum exposition and the possibilities of its virtualization are considered.

Keywords: virtual museum, Linguistic Educational Museum, metatheory of linguistics, linguistic space, determinants.

УДК 801.8:398.332.1

Руденко С.М., к. філол. н., проф.

Харківський державний університет харчування та торгівлі, Харків

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МОВНИХ ЗНАКІВ ГЛЮТОНІЇ В ТЕМПОРАТИВНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті розглядається мовно-концептуальний симбіоз номінацій харчової сфери та знакових часових відрізків, що виражає глибинні світоглядні уявлення українців. Підкреслюється, що глютоніми-артефакти маніфестують загальну ідею події, персоналіфікуючи ситуацію в цілому та підкреслюючи важливість фонових знань і культурної компетенції.

Ключові слова: глютонім, символ, темпоратив, номінація, обряд.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Календар українського селянина XIX – початку XX ст. був своєрідною енциклопедією народної мудрості, неписаним розпорядком життя хлібороба. Календарні звичаї та обряди формально узгоджувалися з річним літургичним циклом православної церкви, проте дійсною основою «побутових святців» був трудовий сільськогосподарський календар, що зокрема кодував напрацьовану віками ефективну технологію оброблення землі та задоволення щоденної потреби селянина в їжі. Мовно-концептуальне утворення *календарні свята й обряди* нерозривно пов'язане зі складним етнолінгвістичним корпусом фонових знань, що відбиває раціональний досвід, релігійно-магічні вірування, високоестетичні традиції та пережиткові звичаї.

Мовна картина світу українського аграрія гармонійно поєднувала не лише часові номінації, а й харчові – **глютоніми** (від лат. *gluttio* – ковтати, споживати) – лінгвістичні знаки харчової картини світу з широким спектром плану вираження (від слова до тексту) та плану змісту (транслявання культурних інформації, фону, концептів, конотацій тощо).